

УДК 338.486.4

О.М. Кальченко, ст. викладач

Чернігівський державний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ ТУРИСТИЧНОЇ СФЕРИ В ІННОВАЦІЙНИХ УМОВАХ

У статті розглянуто методичні аспекти комплексної оцінки ефективності інноваційно-інвестиційної діяльності та застосування інтегрального показника для визначення рівня інноваційно-інвестиційного розвитку підприємств туристичної сфери.

Ключові слова: ефективність, підприємство, туристична сфера, інноваційно-інвестиційна діяльність.

В статье рассмотрены методические аспекты комплексной оценки эффективности инновационно-инвестиционной деятельности и применения интегрального показателя для определения уровня инновационно-инвестиционного развития предприятий туристической сферы.

Ключевые слова: эффективность, предприятие, туристическая сфера, инновационно-инвестиционная деятельность.

The article describes the methodological aspects of the comprehensive assessment of efficiency of innovation and investment activity, and the use of the integral of the index to determine the level of innovation and investment development of enterprises tourism industry.

Key words: efficiency, enterprise, tourism, innovation and investment activity.

Постановка проблеми. У сучасних умовах господарювання основна увага суб'єктів туристичної діяльності зосереджується на підвищенні якості туристичних послуг, що вимагає застосування інноваційних технологій та досягнень науково-технічного прогресу у всіх сферах та напрямках функціонування. Високий рівень конкуренції, що характерний для нинішнього ринку туристичних послуг, потребує постійного контролю за рівнем ефективності функціонування підприємств туристичної сфери, що є особливо актуальним у процесі впровадження інновацій. Тому визначення та оцінювання результативності роботи туристичного підприємства набуває особливо важливого значення, оскільки дає можливість виявити наявні та потенційні можливості інноваційного розвитку суб'єкта господарювання, оцінити рівень ефективності системи управління, забезпечити необхідною інформацією для прийняття належних управлінських рішень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню оцінки ефективності інноваційно-інвестиційної діяльності підприємств присвячені праці відомих зарубіжних і вітчизняних науковців – І. Бланка, О. Волкова, А. Гриньова, П. Друкера, С. Ілляшенка [6], Т. Майорової, С. Онишко [7], П. Санто, Д. Черваньова, Й. Шумпетера та інших. Їх дослідження спрямовані на вивчення підходів, принципів та методів оцінювання ефективності інноваційно-інвестиційної діяльності підприємств. Ефективність підприємств туристичної сфери у своїх працях досліджували Р.І. Балашова [1], А.В. Сидорова, В.І. Цибух, С.Ю. Цьохла та інші.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Однак поза увагою дослідників наразі залишаються питання, що пов'язані з оцінкою ефективності діяльності підприємств туристичної сфери в умовах впровадження інновацій.

Мета статті. Метою статті є дослідження методичних аспектів комплексної оцінки ефективності інноваційно-інвестиційної діяльності та застосування інтегрального показника для визначення рівня інноваційно-інвестиційного розвитку підприємств туристичної сфери.

Виклад основного матеріалу. У загальному вигляді економічна ефективність підприємства визначається через зіставлення кінцевих результатів із витратами, а ефективність функціонування туристичного підприємства можна розглядати як реалізовану можливість отримання результату, що відповідає поставленій меті за певних умов (витрат) здійснення інноваційно-інвестиційної діяльності.

На думку науковців [4; 8], впровадження інновацій на підприємствах, у тому числі і на туристичних, дає три основні види ефекту:

1) економічний – знаходить втілення в отриманні прибутку від основної діяльності, а також від впровадження нововведень у господарську діяльність, у зростанні обсягів реалізації продукції та рентабельності, скороченні термінів окупності інвестицій, поліпшенні використання основного та оборотного капіталу, матеріальних, трудових та інших ресурсів підприємства, підвищенні конкурентоспроможності суб'єкта господарювання та його продукції (туристичних послуг) на ринку;

2) соціальний – може бути отриманий як на мікрорівні (приріст доходів працівників, збільшення числа робочих місць на підприємстві, поліпшення умов праці та відпочинку тощо), так і на макрорівні (розв'язання низки соціальних проблем та завдань: забезпечення зайнятості населення, збільшення надходжень до державного та місцевих бюджетів, участь у будівництві та експлуатації соціально значимих об'єктів);

3) екологічний – виявляється у зменшенні навантаження туристів на навколишнє середовище, в безпечній організації турів і туристичних маршрутів та підвищенні їх екологічності, своєчасній та повній утилізації відходів від туристичної діяльності та ін.

Система оцінки ефективності діяльності будь-якого підприємства ґрунтується на чотирьох процесах, які також доцільно здійснювати під час визначення ефективності функціонування туристичних підприємств в умовах впровадження інновацій: розробка критеріїв ефективності; розробка системи показників і практичних процедур; управління на базі критеріїв; перевірка на відповідність поставленій меті [5].

Основними завданнями оцінювання ефективності функціонування туристичних підприємств в умовах впровадження інновацій є:

- створення інформаційної бази для оцінки інноваційно-інвестиційного розвитку підприємства та прийняття управлінських рішень;
- забезпечення комплексного підходу до оцінювання інноваційно-інвестиційного розвитку підприємств туристичної сфери;
- прогнозування економічного та соціального розвитку туристичних підприємств.

Визначення ефективності інноваційно-інвестиційної діяльності суб'єкта господарювання туристичної сфери, на нашу думку, повинно базуватись на оцінці відносного показника ефективності, а в ролі оцінюваних альтернатив, що підлягають дослідженню, повинні виступати підприємства, які формують конкурентне середовище.

При оцінюванні ефективності роботи туристичних підприємств, що впроваджують інновації, необхідно проводити аналіз різних напрямків їх функціонування (виробничої, маркетингової, фінансової діяльності тощо), так як кожен з них безпосередньо впливає на кінцеві результати і, тим самим, значною мірою визначає ефективність інноваційно-інвестиційного розвитку. Це повинно відображатись в інтегральному показнику, який дозволить врахувати всі можливі аспекти діяльності підприємства, його поточне положення на ринку та оцінити ефективність впроваджуваних інновацій.

Таким чином, при визначенні ефективності інноваційно-інвестиційної діяльності підприємств туристичної сфери необхідно спрямовувати зусилля на забезпечення комплексності дослідження всіх аспектів функціонування підприємства, а ефективність такої діяльності слід розглядати як результат синергетичної взаємодії всіх її компонентів. Виходячи з цього, пропонуємо загальну оцінку ефективності функціонування туристичних підприємств, що впроваджують інновації, здійснювати за чотирма складовими:

- виробничою діяльністю, що характеризує ефективність діяльності підприємства щодо випуску та реалізації інноваційного туристичного продукту;
- фінансовою діяльністю, що характеризує фінансові показники, які отримані підприємством при реалізації інноваційно-інвестиційних проектів;
- маркетинговою діяльністю, що визначає ефективність ринкової позиції туристичного підприємства у ході впровадження інновацій;

– організаційно-управлінською діяльністю, що формує ефективність управління суб'єктом господарювання у процесі інноваційно-інвестиційного розвитку.

Економіко-математичне обґрунтування оцінки ефективності функціонування туристичного підприємства в умовах впровадження інновацій на базі інтегрального показника може бути представлено функціональною залежністю:

$$I_{EHD} = f(E_{VD}^j; E_{FD}^j; E_{MD}^j; E_{OUD}^j), \quad (1)$$

де I_{EHD} – інтегральний показник ефективності інноваційно-інвестиційної діяльності туристичного підприємства;

E_{VD}^j – узагальнюючий показник ефективності виробничої діяльності;

E_{FD}^j – узагальнюючий показник ефективності фінансової діяльності;

E_{MD}^j – узагальнюючий показник ефективності маркетингової діяльності;

E_{OUD}^j – узагальнюючий показник ефективності організаційно-управлінської діяльності підприємства.

Кожна з наведених складових у ході впровадження інновацій утворює власні результати, на базі яких можуть бути обчислені відповідні узагальнюючі показники, що характеризують ефективність інноваційно-інвестиційного розвитку підприємств туризму за цим напрямом. Кожний зазначений вид діяльності туристичного підприємства охоплює певний набір первинних (локальних) якісних або кількісних характеристик, що інтегруються за найбільш суттєвими ознаками з урахуванням впливу кожного показника на оцінку відповідної складової інноваційно-інвестиційного розвитку. Модель комплексної оцінки ефективності інноваційно-інвестиційного розвитку туристичного підприємства на основі інтегрального показника представлена на рис. 1.

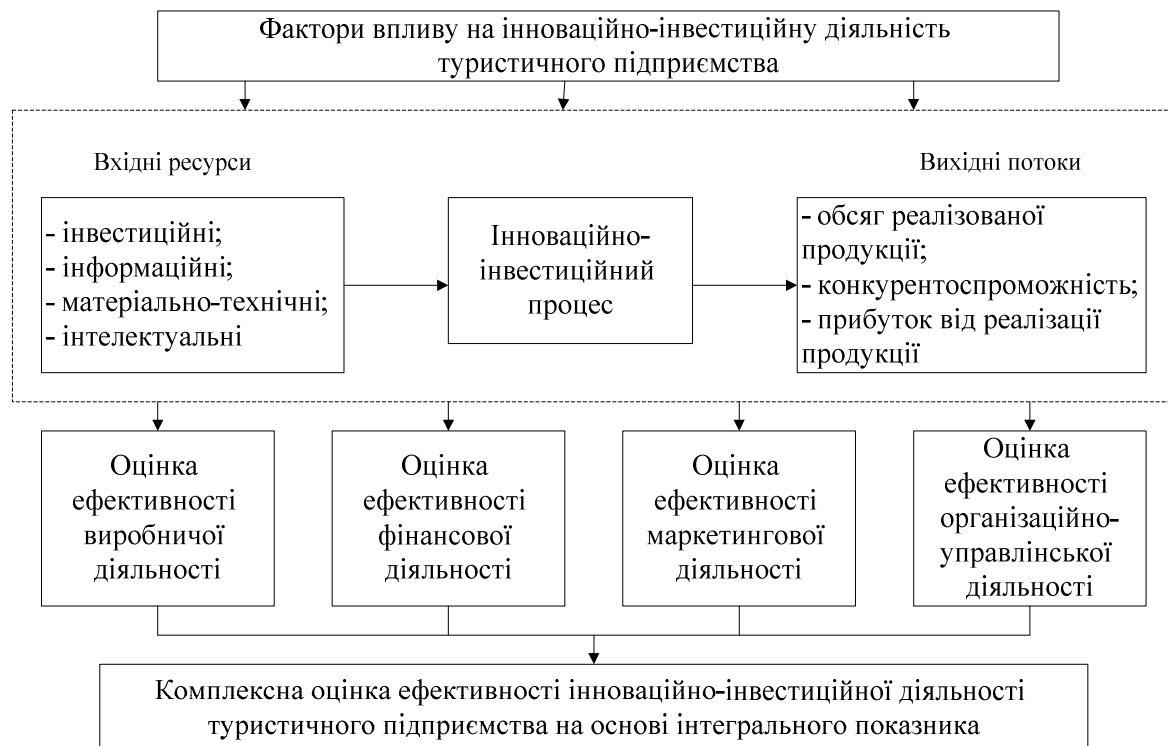

Рис. 1. Модель комплексної оцінки ефективності інноваційно-інвестиційної діяльності туристичного підприємства

Під інтегральним показником ефективності інноваційно-інвестиційної діяльності туристичного підприємства необхідно розуміти результат оцінки основних напрямків

виробничо-господарської діяльності підприємства, що ґрунтується на визначенні узагальнюючих показників шляхом застосування системи локальних характеристик та експертно-статистичних методів.

При визначенні інтегрального показника необхідно дотримуватись таких вимог:

- ретельний добір найважливіших показників виробничо-господарської діяльності підприємства;
- аналіз показників, що відібрані для визначення інтегрального з погляду їхнього дублювання;
- зіставлення даних за однаковий звітний період;
- витрати на збір і оброблення інформації згідно з обраною системою показників повинні бути мінімальними [3].

Важливою проблемою в методології оцінювання ефективності інноваційно-інвестиційної діяльності туристичного підприємства є науково обґрунтований вибір номенклатури локальних показників. В основу розподілу показників, що визначають ефективність інноваційно-інвестиційної діяльності туристичних підприємств, покладено системний підхід, адже різні сторони діяльності підприємства мають тісний взаємозв'язок. Тому необхідною умовою оцінювання інноваційно-інвестиційної діяльності туристичних підприємств є забезпечення взаємозв'язку критеріїв і систем показників, що характеризують різні види діяльності підприємства.

Для оцінки ефективності інноваційно-інвестиційної діяльності туристичного підприємства пропонується система, яка складається з локальних показників, що об'єднані в чотири групи узагальнюючих. В першу групу локальних показників входять показники, що характеризують виробничу діяльність підприємства: обсяги реалізованого туристичного продукту, раціональність використання основних фондів, ефективність управління оборотними активами, якість, інноваційність, затратність туристичного продукту, інвестиційна привабливість підприємства.

Друга група показників – показники, що характеризують ефективність фінансової діяльності: фінансова стійкість, рівень прибутковості та рентабельності підприємства, ліквідність та платоспроможність, можливість туристичного підприємства розрахуватись за своїми боргам тощо.

Третя група показників включає показники, що характеризують ринкову активність туристичного підприємства, затребуваність його інноваційної продукції, частку ринку, яку займає суб'єкт господарювання, ступінь популярності підприємства та привабливість і конкурентоспроможність його нового туристичного продукту, розвиток коопераційних зв'язків, ефективність рекламної діяльності та ін.

У четверту групу об'єднані показники, що дозволяють отримати інформацію про раціональність використання трудових ресурсів, рівень професіоналізму кадрів, ступінь задоволеності персоналу умовами праці, ефективність управління туристичним підприємством.

Перелік локальних показників ефективності інноваційно-інвестиційної діяльності туристичних підприємств та їх кількість залежить від виду та складності послуги, що надається туристичними підприємствами, а також від необхідної точності оцінки, цілей дослідження та інших факторів. Враховуючи різноманітність підприємств туризму, такі рішення можуть бути обумовлені суб'єктивними особливостями об'єктів конкурентного аналізу або можливостями інформаційного забезпечення процедури оцінювання.

Для застосування цього методичного підходу на підприємствах туристичної сфери може використовуватись таке інформаційне забезпечення:

- інформація, що отримана за допомогою анкетування менеджерів підприємства та споживачів – туристів;

- фінансова звітність підприємства;
- інформація, що отримана у ході експертного оцінювання;
- інформація з іншої внутрішньої документації підприємства.

Отже, для оцінки ефективності інноваційно-інвестиційної діяльності туристичного підприємства можна використовувати методичний підхід, заснований на отриманні інтегрального показника ефективності підприємства, визначеного на основі узагальнюючих показників, що агрегують локальні характеристики з урахуванням їх ваги значущості (рис. 2).

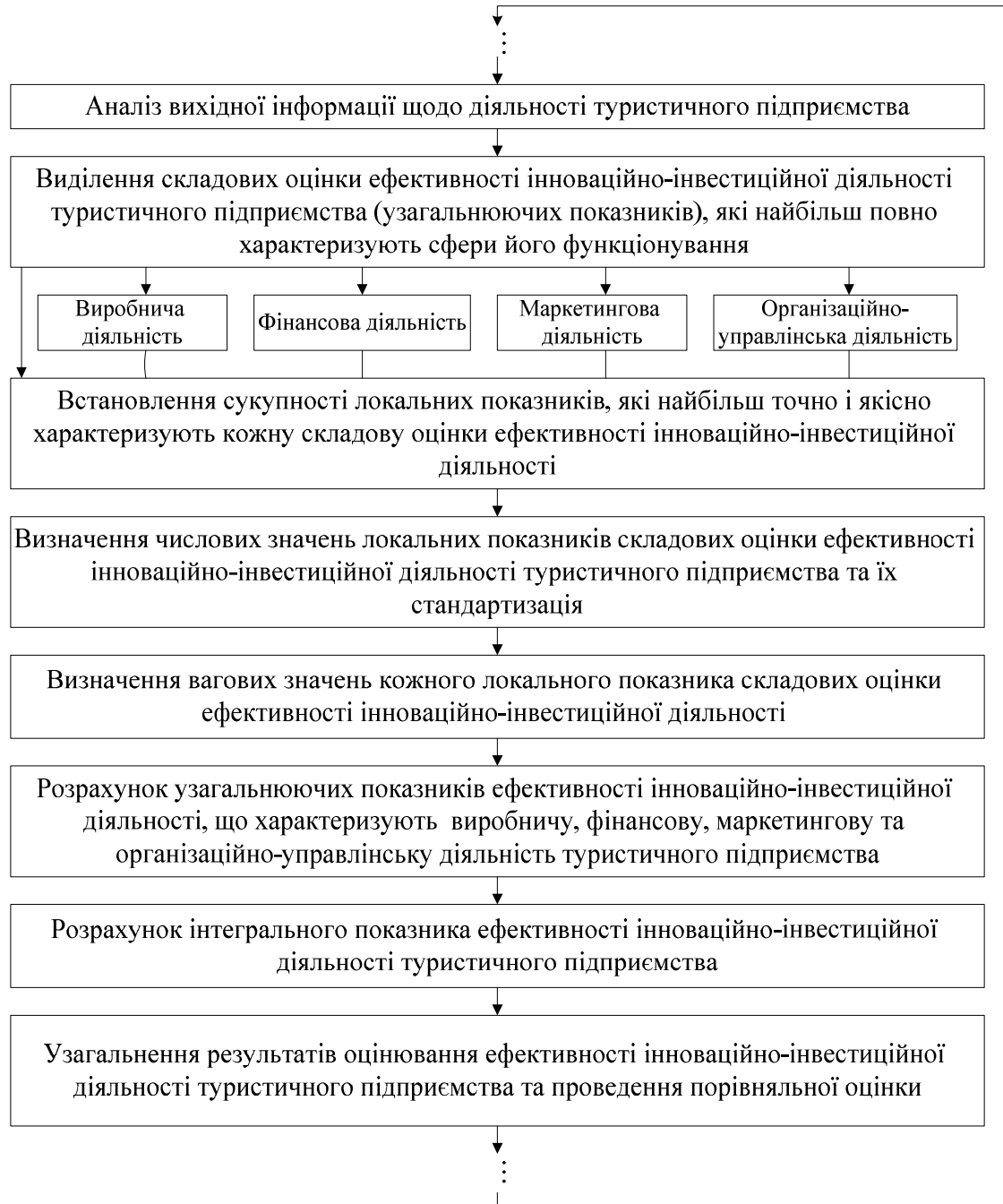

Рис. 2. Алгоритм оцінювання ефективності інноваційно-інвестиційної діяльності підприємств туристичної сфери

Таким чином, може бути запропонований такий алгоритм, який найбільше відповідає підприємствам туристичної сфери:

1. На першому етапі здійснюється аналіз вихідної інформації щодо діяльності туристичного підприємства.

2. На другому етапі відбувається виділення окремих складових оцінки інноваційно-інвестиційної діяльності, що найбільш повно характеризують різні сфери його функціонування (узагальнюючих показників).

3. На третьому етапі має місце формування системи локальних показників, які найбільш точно та якісно характеризують зміст та результати кожної складової. Ці показники повинні враховувати специфічні особливості сфери надання туристичних послуг. Які саме локальні показники необхідно включити у відповідні групи узагальнюючих визначають, виходячи із особливостей діяльності підприємства, завдань і питань дослідження.

4. На четвертому етапі відбувається визначення числових значень локальних показників на підставі наявного інформаційного забезпечення і проведення їх стандартизації. Якісні показники можуть визначатись експертним методом у балах або інших одиницях виміру.

Для стандартизації даних обирається еталонний варіант або нормативне значення показника, визначається співвідношення локальних показників з еталонним варіантом або нормативним значенням та розраховуються індекси цих показників (IP_{ij}) в кожній j -ій групі узагальнюючих характеристик:

$$IP_{ij} = \frac{P_{ij}}{P_{ie}}, \quad (2)$$

де IP_{ij} – співвідношення i -го показника j -ої складової з еталонним або нормативним значенням;

P_{ij} – i -ий показник j -ої складової оцінки;

P_{ie} – i -ий еталонний варіант або нормативне значення окремого показника j -ої складової оцінки;

i – порядковий номер показника.

Ця формула може бути використана, якщо фактичне значення має перевищувати нормативне. У разі якщо фактичне значення має бути нижчим за нормативне, формула має вигляд:

$$IP_{ij} = \frac{P_{ie}}{P_{ij}}. \quad (3)$$

5. Важливим методологічним питанням є кількісна оцінка ваги значущості, яка здійснюється на п'ятому етапі. Коефіцієнт вагомості кожної групи локальних показників (a_{ij}) визначається за допомогою експертно-статистичного методу: кожному із локальних показників, що належать до відповідної групи узагальнюючих, присвоюється ранг за ступенем їх значущості. Відповідно до проранжованої в порядку убутання значущості показників рівень вагомості i -го показника в j -ій групі узагальнюючих характеристик варто визначати за правилом Фішберна за формулою [9]:

$$a_{ij} = \frac{2(n - i + 1)}{(n + 1)n}, \quad (4)$$

де n – загальна кількість локальних показників в j -му узагальнюючому;

i – порядковий номер локального показника в проранжованій системі показників.

Експертами повинні виступати кваліфіковані фахівці в галузі туризму, які володіють методологічними та методичними питаннями, теорією та практикою розвитку суб'єктів туристичної діяльності.

Перевірити ступінь достовірності проведеної експертизи можна за допомогою коефіцієнта конкордації (тобто узгодженості, від фр. *concorde* – згода), який показує, наскільки думки експертів узгоджуються одна з одною, тобто належать до однієї й тієї ж генеральної

сукупності оцінок. Величина коефіцієнта конкордації може змінюватися в межах від 0 до 1, причому його рівність одиниці означає повну узгодженість думок експертів, а рівність нулю означає, що зв'язків між оцінками, які отримані від різних експертів, не існує [2].

6. На наступному етапі проводиться розрахунок узагальнюючих показників, що характеризують виробничу, фінансову, маркетингову та організаційно-управлінську діяльність підприємства (I_j), з урахуванням ваги значущості кожного локального показника:

$$I_j = \sum_{i=1}^i IP_{ij} \cdot a_{ij}, \quad (5)$$

де I_j – j -ий узагальнюючий показник ефективності інноваційно-інвестиційної діяльності туристичного підприємства;

i – кількість локальних показників в j -й групі узагальнюючого показника;

IP_{ij} – індивідуальний характеристичний індекс i -го локального показника в j -ій групі узагальнюючих;

a_{ij} – вага значущості i -го локального показника в j -ій групі узагальнюючих.

7. На основі отриманих даних обирається формула для розрахунку інтегрального показника оцінки ефективності роботи туристичного підприємства, що в загальному вигляді може бути представлено таким чином:

$$\begin{cases} I_{EID} = \sqrt[m]{\prod_1^m I_j} = \sqrt[m]{\prod_1^m \sum_{i=1}^i IP_{ij} \cdot a_{ij}}, \\ I_{EID} = \frac{\sum_{j=1}^m I_j}{m} = \frac{\sum_{j=1}^m \sum_{i=1}^i IP_{ij} \cdot a_{ij}}{m} \end{cases} \quad \text{або} \quad (6)$$

де m – кількість складових оцінки ефективності інноваційно-інвестиційної діяльності туристичних підприємств (у нашому випадку $m = 4$);

I_j – узагальнюючий показник, що характеризує кожен складову оцінки ефективності інноваційно-інвестиційної діяльності туристичних підприємств.

Таким чином, чим більше буде розрахований інтегральний показник I_{EID} , тим вище буде ефективність інноваційно-інвестиційної діяльності підприємства. Необхідно зазначити, що цей показник придатний для порівняльних оцінок та не може бути використаний як абсолютна характеристика. Він також може бути застосований у процесі оптимізації (вибору). Отже, за допомогою інтегрального показника ефективності інноваційно-інвестиційної діяльності можна проводити її моніторинг, здійснювати порівняльний аналіз рівня інноваційно-інвестиційного розвитку туристичних підприємств та формувати їх рейтинги.

Висновки і пропозиції. Розроблений алгоритм розрахунку інтегрального показника ефективності функціонування туристичного підприємства в умовах впровадження інновацій дозволяє вирішити багато практичних завдань. Використання запропонованого алгоритму в практичних цілях дозволить оцінити рівень інноваційно-інвестиційного розвитку підприємств туристичної сфери на основі системи локальних показників, забезпечить зниження ризиків управлінських рішень та може слугувати базою для оцінки їх ефективності; дозволить скоректувати управлінські дії і тим самим підвищити ефективність роботи підприємства. Універсальний характер цього алгоритму дозволяє змінювати номенклатуру оцінюваних показників, виходячи з інформаційних можливостей, рівня кваліфікації експертів. Такий методичний підхід дає можливість аналізувати вплив окремих видів діяльності, що забезпечують ефективність функціонування та конкурентні позиції туристичного підприємства на ринку.

Список використаних джерел

1. *Балашова Р. І.* Розвиток методів оцінки ефективності діяльності туристичних підприємств [Електронний ресурс] / Р. І. Балашова. – Режим доступу : <http://www.stattionline.org.ua/index.php/ekonom/39/3543-rozvitok-metodiv-ocinki-efektivnosti-diyalnosti-turistichnix-pidpriyemstv.html>.
2. *Бешелев С. Д.* Математико-статистические методы экспертных оценок / С. Д. Бешелев, Ф. Г. Гурвич. – М. : Статистика, 1980. – 346 с.
3. *Виноградова О. В.* Оцінка ефективності інвестування в малий бізнес / О. В. Виноградова, І. М. Фабрая // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – 2005. – Вип. 47. – С.129-142.
4. *Волков О. І.* Економіка та організація інноваційної діяльності: підр. / О. І. Волков, М. П. Денисенко, А. П. Гречан та ін. – К. : ЦУЛ, 2007. – 662 с.
5. *Голубева Т. С.* Методологічні підходи до оцінки ефективності діяльності підприємства / Т. С. Голубева, І. В. Колос // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – № 5. – С. 66-71.
6. *Ілляшенко С. М.* Інноваційний менеджмент : підручник / С. М. Ілляшенко. – Суми : Університетська книга, 2010. – 334 с.
7. *Онишко С. В.* Фінансове забезпечення інноваційної діяльності : навч. посіб. / С. В. Онишко, Т. В. Паєнко, К. І. Швабій. – К. : КНТ, 2008. – 256 с.
8. *Трифилова А. А.* Оценка эффективности инновационного развития предприятия / А. А. Трифилова. – М. : Финансы и статистика, 2005. – 304 с.
9. *Фишберн П.* Теория полезности для принятия решений / П. Фишберн. – М. : Наука, 1978. – 352 с.